

WSTĘP

Tytułowy problem, któremu poświęcony jest niniejszy numer „Rocznika”, związany jest ze specyfiką współczesnych przemian w kulturach słowiańskich. Kraje słowiańskie od końca II wojny światowej, a Rosja od rewolucji 1917 r. pozostawały w „inkubatorze” kultury socjalistycznej. Kształtowano ją, z jednej strony, w opozycji do rodzimej tradycji kulturowej, nie zawsze skutecznie, a z drugiej strony stanowiła ona zaporę nie tylko dla wpływów kultury zachodniej, lecz także dla negatywnych przejawów wynikających z wolności twórczej.

Artykuły zawarte w „Roczniku” skupiają się na zagadnieniach węzłowych dla kultur słowiańskich w przełomowym okresie, takich jak: człowiek, tradycja narodowa, problemy geokultury i stanowisko środowisk emigracyjnych. Omawiane są w odniesieniu do Rosji, Bułgarii, Polski, Chorwacji i innych krajów byłej Jugosławii oraz Słowacji. Dotyczą kwestii odrodzenia tradycji kulturowej, reinterpretacji jej podstawowych nurtów, sporu tradycji z nowoczesnością, jej ponadnarodowym globalnym charakterem, tożsamości kulturowej.

Koncepcja człowieka w nauce o kulturze zajmuje czołowe miejsce. Artykuł Magdaleny Sławińskiej poświęcony jest odrodzeniu antropologii hesychastycznej w prawosławnej kulturze rosyjskiej w opozycji do współczesnych procesów kulturowych będących ślepym poszukiwaniem w otwartej przestrzeni pozbawionej uniwersalnych punktów odniesienia. Współczesny hesychasm zarzuca antropologii kulturowej, że skupia się na zewnętrznych socjohistorycznych charakterystykach, takich jak globalizacja, zjawiska wielokulturowości, mechanizmy rynkowe czy kultura masowa. Stan ten jest efektem kilkunastuletniej tendencji, dzięki której ludzki geniusz odkrywał kolejne zasady determinizmu – kartezjańskiego, newtonowskiego, darwinowskiego, marksistowskiego, freudowskiego, behawiorystycznego, genetycznego, neurofizjologicznego, socjobiologicznego, eliminując poczucie, iż człowiek jest czymś więcej niż ubocznym i krótkotrwałym epizodem w ewolucji materii – pisze Sławińska.

Z zagadnieniem człowieka ściśle łączy się problem wychowania i nauczania w przestrzeni kultury, o którym pisze Małgorzata Abassy. Dochodzi do wniosku, że tenden-

cja do globalizacji i ujednoczenia wartości, norm i zachowań ludzi na ogromnym obszarze geograficznym zderza się z mentalnością i pamięcią narodów. W procesach globalizacyjnych przedmiotem uwagi i troski nie jest człowiek, lecz produkt, co ma daleko idące konsekwencje: wiedza nie jest już atrybutem kulturowym, lecz elementem rozwoju ekonomicznego; przedmiotem troski ze strony współczesnych systemów edukacji są umysły, które mogą i będą pracować na rozwój gospodarczy danego kraju.

Martyna Kowalska pisze o stosunku kultury rosyjskiej do feminizmu. Na przykładzie twórczości Arbatowej dochodzi do wniosku, że zachodnia terminologia i wypracowane teorie genderowe nie przystają do realiów Europy Środkowo-Wschodniej (tzw. słowiański feminizm), zwłaszcza do terenów postradzieckich.

Bardzo aktualnemu problemowi geokultury poświęcone są cztery artykuły: Czesława Porębskiego, Hanny Kowalskiej-Stus, Macieja Czerwińskiego i Bartłomieja Brązkiewicza. Poruszają one kolejno następujące kwestie: polskiej myśli integracyjnej w odniesieniu do Europy (Adam Czartoryski, Hugo Kołłątaj, Stanisław Staszic, Joachim Lelewel, Adam Mickiewicz, Wojciech Jastrzębowski, Stefan Buczyński); konfrontacji współczesnej geokultury euroatlantyckiej i rosyjskiej; chorwackim bałkańsko-europejskim dylematom tożsamościowym, nad którymi ciąży nacjonalistyczno-ustaszowska przeszłość; problemowi konfliktu między wolnością jednostki a przynależnością do przestrzeni kulturowej.

Barbara Oczkowska dowodzi, że mimo nikłych różnic gramatycznych w języku serbskim i chorwackim, stanowi on ważne kryterium tożsamości narodowej, w związku z czym w dyskusjach lingwistów przeważa kryterium aksjologiczne w ocenie tych języków.

Kryterium to odwołuje się do sądów użytkowników o własnym języku, dla których pełni on funkcję symboliczną (podobnie jak flaga czy godło państwowe).

Małgorzata Abassy wyjaśnia specyfikę rozumienia terminów „naród” i „wolność” w kulturze rosyjskiej, a Rafał Majerek zwraca uwagę na fakt, że w dyskursie kulturowym w ramach słowackiej „debaty narodowej” realizowane są dwie interpretacje historii, nazwane umownie mityczną i naukową, które w dwóch różnych środowiskach politycznych rozwijane są odrębnie.

Anna Rażny i Celina Juda, analizując poglądy: Rosjanina – Borysa Zajcewa i Bułgara – Tzvetana Todorova, podkreślają, że położenie emigranta uruchamia w człowieku krytyczną refleksję na temat wartości i antywartości rodzimej i adaptowanej kultury.

Artykuły zawarte w tomie unaoczniają, że specyfiką współczesnej słowiańskiej refleksji nad kulturą jest podkreślenie różnicy między światowym, globalnym ładem kulturowym i rodzimą tradycją kulturową. Dostrzeżenie niebezpieczeństwa utraty tożsamości kulturowej rodzi potrzebę dokonania wyboru: albo zachować swoją odrębność (wolność), nie tylko w sensie ekonomiczno-gospodarczym, lecz także społeczno-kulturowym, albo zlać się z nurtem zglobalizowanej kultury.

Hanna Kowalska-Stus